

علی اصغر کدیور، دانشجوی دکتری جغرافیا، دانشگاه فردوسی مشهد و عضو هیأت علمی دانشگاه
پیام نور
A. A. Kadivar
مهدی سقایی، دانشجوی دکتری جغرافیا، شرکت تحقیقاتی قهستان پژوه
M. Saghaee
شماره مقاله: ۶۹۱
E.mail: AliASGhar_kadivar@yahoo.com

ساماندهی گردشگری در تفرجگاه‌های پیرامون شهری (۱) (مطالعه موردی: درّه اخلمد)

چکیده

ساماندهی گردشگری در یک منطقه شامل شناخت وضع موجود در ابعاد کمبودها و نواقص است که در سه وجه گردشگر، محیط و میزبان صورت می‌گیرد. تفرجگاه‌های پیرامون کلان‌شهرها که به طور خودجوش توسط مردم و خارج از هدایت رسمی از سوی برنامه‌ریزان و دولت به عنوان مکانی برای گذران اوقات فراغت در نظر گرفته می‌شود، وقتی که حجم بازدیدکنندگان و کنش‌گری فضایی در آن مکان افزایش می‌یابد نیازمند ساماندهی از سوی مسئولان محلی و فرا محلی است. در صورت عدم ساماندهی این نوع مناطق نه تنها پایداری محیط با خطر مواجه می‌شود، بلکه امنیت اجتماعی مکان مربوطه دچار چالش می‌شود. علاوه بر آن، عدم ساماندهی باعث می‌شود نه تنها جریان گردشگری سودی برای ساکنان محل نداشته باشد بلکه خسارت‌هایی را نیز برای آنها به وجود آورد. از این رو، در این مقاله منطقه اخلمد به عنوان یک تفرجگاه پیرامون شهری مورد بررسی قرار گرفت و راهکارهای ساماندهی گردشگری در آن منطقه بازشناخته شد.

کلید واژه‌ها: ساماندهی، گردشگری، پسامدرن، اخلمد، کارست، توسعه پایدار.

مقدمه

انباشت و سرعت نوآوری‌های تکنولوژیکی، به خصوص در بستری از گذار از شیوه تولید فوردیستی به پسافوردیستی در عصر پسامدرن در زیر فشار حاصل از این تکنولوژی سبب شکل‌گیری تحولات اجتماعی گردیده است. این امر خود از آنجا ناشی می‌شود که

تأثیر متقابل هر دو امر ابزار تولید و تحولات اجتماعی لازم و ملزوم یکدیگرند (پاپلی یزدی و سقایی، ۱۳۸۱، ۱۲). در این میان یکی از تحولات اجتماعی در جوامع معاصر، پدیدار شدن اوقات فراغت به عنوان یکی از نیازمندی‌های اساسی جوامع معاصر و ملزومی برای تاب آوردن زندگی تحت سیطره تکنولوژی است. در راستای این امر گردشگری نیز به عنوان یکی از شیوه‌های گذران اوقات فراغت گسترش و توسعه یافته است. گردشگری و اوقات فراغت در عصر پسامدرن به عنوان یک حق محسوب گردیده و به پایه‌های زندگی و هستی انسان بدل گشته است (پاپلی یزدی و سقایی، ۱۳۸۲، ۳۸).

ساختار گردشگری در عصر پسامدرن و در پیرامون تحولات اجتماعی، تغییرات محسوس بسیاری را پذیرا شده است. اهمیت یافتن گردشگری در مقیاس خرد (۲) یکی از تغییراتی است که بیشتر در رابطه با دو متغیر طبقات اجتماعی و ابعاد فضایی - زمانی قرار دارد. در این راستا برآورد تعداد گردشگران بر مبنای طول مدت اقامت در یک گونه‌شناسی مدت اقامت گردشگران بر بنیان «گردشگری یک روزه و یک شبه» قرار گرفت که در آن گردشگر در مدت کمتر از ۲۴ ساعت یا کمتر از آن در یک مکان گردشگری اقامت می‌کند (داس ویل، ۱۳۷۸، ۲۴-۲۳). این گونه از گردشگری بیشتر در بین طبقات متوسط و بعد زمانی و فضایی کوتاه که سفر به تفرجگاه‌های پیرامون شهری را به خصوص در آخر هفته امکان‌پذیر می‌نماید، روندی رو به گسترش یافته است. در این راستا به علت آنکه انگیزه اصلی گردشگری در مقیاس خرد بیشتر تفریح در هوای آزاد است (۳)، تفرجگاه‌های پیرامون شهری (به خصوص کلان‌شهرها) به عنوان مقاصد این گونه از گردشگری نیز اهمیتی دوچندان یافته است. این تفرجگاه‌ها که بیشتر در نواحی روستایی پیرامون شهر واقع هستند به علت دارا بودن قابلیت‌های طبیعی به عنوان مقاصدی برای گردشگری در مقیاس خرد برگزیده می‌شوند.

این امر توجه به گردشگری در مقیاس خرد را در دو بعد ضروری می‌سازد. بعد اول مربوط به مبدأ گردشگر یعنی شهرها و توجه به امر گذران اوقات فراغت و سطح‌بندی پراکنش فضایی این امر در رابطه با متغیرهای مربوطه می‌باشد. بعد دوم مربوط به تفرجگاه‌های پیرامون شهری است که به عنوان مقاصد گردشگری در مقیاس خرد محسوب می‌شوند. در این زمینه که یک نگرش منطقه‌ای را می‌طلبد توجه به امر اشتغال، درآمد و پایداری پیرامون امر محلی دارای اهمیت است (جوان و سقایی، ۱۳۸۳، ۱۱۰).

ضرورت اولیه پرداختن به تفرجگاه‌های پیرامون شهری خوانش این گونه از متن‌های فضایی در رابطه با چگونگی ساماندهی آنها می‌باشد. بر این مبنا سعی گردیده که در این مقاله با انتخاب یک تفرجگاه پیرامون شهری (منطقه اخلمد) که به عنوان مقصد گردشگران از کلان شهر مشهد می‌باشد، به بررسی آن پردازد.

چارچوبی تئوریک

گردشگری امروزه در رویکرد به فضاهای جغرافیایی اثرات مختلفی را بر جای می‌نهد که در پیرامون بر جای نهادن آثار مثبت و منفی در مقاصد گردشگری پردازش می‌شود. گردشگری در یک نگرش پسا ساختاری بر بنیانی از کنش‌پذیری سیستمی که در فضای پسامدرن به فرآیند مبادله محصول گردشگری و گردشگر منتهی می‌شود، در پیرامون اجزاء کارکردی خود تأثیرات بسیاری را برجای می‌نهد. پیکره گردشگری امروزه از اجزای متفاوتی صورت‌بندی می‌شود؛ این بدان معناست که گردشگری در برگیرنده بخش‌های متفاوتی می‌باشد که در چارچوب کلیت و سیستمی از اجزاء مختلف عمل می‌کند (Gunn, 2002, 34). هر یک از این اجزا در راستای عملکرد خود ارتباطی ساختاری با هم دارند که رویکرد به هر یک ضروری می‌سازد که ساختارهای مربوطه از هم‌واسازی شده و تا پایان در کنار هم تجدید ساختار گردند.

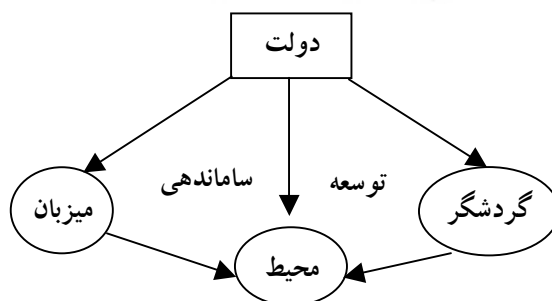
پردازش گردشگری پیرامون هر فضای جغرافیایی در روندی از تطبیق‌پذیری جاذبه‌ها، سکونتگاه‌ها و تسهیلات مورد نیاز، انجام می‌گیرد. این خود شکل‌دهنده روندی از پذیرش گردشگر می‌باشد که در یک رویکرد به درون برخاسته از نگرش متنی به فضاهای جغرافیایی می‌باشد. در این نگرش، خوانش فضا همچون متن، وابسته به جریانی دوسویه است که در یک سوی آن شناخت گردشگری و تقاضاهای موجود در بازار آن و در سوی دیگر درک و سنجشی ژرفانگر پیرامون فضای مربوطه، قرار دارد. در این میان باید توجه داشت که ساختار گردشگری یک مکان در برگیرنده عوامل ثانویه‌ای می‌باشد که می‌تواند انگیزه بیشتری را برای تقاضای گردشگری آن مکان فراهم آورد (Law, 2002, 156).

در این میان فرآیند برنامه‌ریزی در پیرامون مکان‌های گردشگری با لحاظ کردن خوانش متنی آن مکان‌ها رویکردی به در نظر گرفتن اولیه گردشگری برای شناختن چگونگی برنامه‌ریزی گردشگری در هر مکان می‌باشد. در این راستا در نظر گرفتن نخستین پردازش گردشگری برای توسعه نخستین هر مکان گردشگری ضروری است که

خود رهیافت‌های خاصی را در بر می‌گیرد (Boum, 1999, 26). آنچه که پردازش نخست گردشگری را در بر می‌گیرد توجه به امر ساماندهی گردشگری برای بنیان‌سازی توسعه در هر مکان گردشگری است. ساماندهی گردشگری از آنجا که با تأکید بر مکان گردشگری در پی پردازش آن به عنوان امر واقع در یک مکان است می‌تواند رویکردی مناسب برای آغاز برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری باشد.

ساماندهی گردشگری در یک مکان با توجه به آنکه آغاز برنامه‌ریزی گردشگری شناخت رفتار گردشگران را در یک مکان گردشگری در بر می‌گیرد (Bansal, 2004, 388). با تأکید بر سنجش وضعیت موجود پیرامون قابلیت‌ها و تطبیق‌پذیری آن با خواست گردشگران در رابطه با انگیزه اصلی سفر این گردشگران، بستری را فراهم می‌آورد که روند برنامه‌ریزی برای توسعه را تسهیل می‌کند. به گونه‌ای که طریق ساماندهی می‌تواند در زمینه‌های اصلی توسعه گردشگری پایدار را پیرامون رشد آهسته گردشگری، ظرفیت‌یابی تعداد گردشگران، تعیین نوع مناسب توسعه گردشگری، مشارکت مردم محلی و چگونگی ارتباط و همکاری با سایر بخش‌های اقتصادی (خاکسار، ۱۳۸۲، ۵۳) مشخص سازد. بر این مبنا ساماندهی گردشگری سبب می‌شود برنامه‌ریزی گردشگری تنها به فرمول در آوردن برای آینده نباشد بلکه چگونگی انجام آن را نیز به صورتی بدون آسیب در برگیرد (جوان و سقایی، ۱۳۸۲، ۱۴۰). در یک شمای کلی می‌توان پیوندهای ساماندهی و توسعه را در خوانش متن فضایی پیرامون گردشگری در شکل ۱ نشان داد. ساماندهی گردشگری در یک مسیر مستقیم با امر توسعه که ناشی از برنامه‌ریزی است قرار گرفته که همپوشی سه جزء دولت، محیط و میزبان را در بر می‌گیرد و در رویکردی به توسعه توجه به گردشگران نیز به عنوان یک جزء اصلی مطرح می‌شود.

شکل ۱ شمای از ساماندهی و توسعه گردشگری در یک مکان

در یک حالت کلی از آنجا که چالش‌های گردشگری در عصر حاضر پیرامون دو بعد شکل می‌گیرد که در بعد اول برخورداری ساکنان محلی از سودمندی‌های اقتصادی-اجتماعی و فرهنگی در یک منطقه بوده و بعد دوم راهکارهای جلوگیری از آثار مخرب گردشگری در محیط زیست (طبیعی و انسانی) می‌باشد. از این رو ساماندهی گردشگری در هر مکان سبب آن می‌شود که در دو بعد ذکر شده چون کاتالیزوری سریع عمل نماید و راهکارهای عملی و فوری برای آنها فراهم آورد و سبب آن گردد که نه تنها بهره‌مندی ساکنان محلی را از مزایای گردشگری امکان‌پذیر نماید بلکه کیفیت تجربه گردشگری را نیز افزایش دهد. در این میان منطقه اخلمد به عنوان یک تفرجگاه پیرامونی کلان شهر مشهد به علت جاذبه‌های طبیعی و منحصر به فرد در فصل گردشگری و در آخر هفته و ایام تعطیلات پذیرای تعداد زیادی از ساکنان شهر مشهد به عنوان گردشگر می‌باشد. عدم ساماندهی و نبود برنامه‌ریزی در رابطه با جریان گردشگری در این مکان سبب شده است نه تنها گردشگری سودی برای ساکنان محل نداشته باشد، بلکه به دلیل عدم توجه به ملاحظات زیست‌محیطی و مسایل بهداشتی واکنش‌های منفی گردشگران را نیز به دنبال داشته باشد. از این رو منطقه اخلمد به عنوان یک تفرجگاه پیرامون شهری انتخاب گردید و بررسی‌های لازم برای ساماندهی گردشگری در این مکان انجام گرفت. ذکر این نکته ضروری است که خوانش این متن فضایی بر بنیان ساماندهی انجام گرفته و تأکید اصلی آن بر منطقه اخلمد به عنوان یک مکان گردشگری می‌باشد و جهت‌گیری آن به سمت توجه به ساکنان محلی این منطقه است.

مواد و روش

شیوه تحقیق در این مقاله بر مطالعات میدانی استوار است که در پی یافتن ریز گسست‌های گردشگری در یک مکان بر پایه روش تحقیقی ترکیبی از پارامترهای تحلیلی-تفسیری می‌باشد. برای جمع‌آوری داده‌ها از دو گونه پرسشنامه استفاده گردید که در آن از یک سو گردشگران و از دیگر سو ساکنان محلی مورد پرسش قرار گرفتند. داده‌های به دست آمده در مطالعات میدانی با واقعیت‌های مکانی تطبیق داده شد و سعی گردید که همپوشی بین پهنا نگری پوزیتیویستی و ژرفانگری تأویلی تا حد امکان رعایت گردد. روند کاری برای سنجش گردشگری در این مکان برآورد سه عاملی قابلیت‌ها، خدمات و امکانات و تأثیرپذیری ساکنان محلی را در بر می‌گیرد. در زمینه قابلیت‌ها

انگیزه‌های گردشگران با قابلیت‌های موجود تطبیق داده شده تا کارآمدی و ناکارآمدی بازشناخته شود. سنجش خدمات و امکانات برای مشخص شدن کمبودها و نیز توانمندی ساکنان محلی در ارائه خدمات و امکانات می‌باشد. سرانجام در تأثیرگذاری گردشگری سودمندی و ناسودمندی گردشگری برای ساکنان محلی نیز بررسی شده است. در پایان از تلفیق این سه عامل چگونگی ساماندهی مشخص می‌گردد.

منطقه مورد مطالعه

دره اخلمد بین $36^{\circ}30'45''$ تا $36^{\circ}39'37''$ عرض شمالی و $58^{\circ}51'24''$ تا $59^{\circ}2'25''$ طول شرقی قرار دارد. ارتفاع منطقه از سطح دریا در مرتفع‌ترین نقاط حدود ۲۱۵۰ متر و ارتفاع متوسط دره تقریباً ۱۵۰۰ متر است (باغبان قله، ۱۳۸۳، ۲۲). از منظر موقع طبیعی حوضه آبی اخلمد به وسعت ۱۳۰ کیلومتر مربع به شکل یک لوزی نامنظم در امتداد تقریباً شمالی و جنوبی، در دامنه‌های کوه‌های بینالود و شمال شرقی ایران واقع است. از نظر تقسیمات سیاسی روستای اخلمد که به دو بخش علیا و سفلی تقسیم شده است یکی از روستاهای بخش مرکزی شهرستان چناران می‌باشد. محور اصلی ارتباطی منطقه اخلمد، از محورهای اصلی مشهد- قوچان منشعب می‌شود. این محور به طول ۲۵ کیلومتر تا روستا امتداد دارد. در سال ۱۳۸۴ تمام این محور آسفالت شده است. فاصله روستای اخلمد از شهر مشهد ۷۲ کیلومتر و تا شهر چناران ۲۵ کیلومتر می‌باشد.

نقشه ۱ موقعیت منطقه اخلمد در شهرستان چناران و موقعیت آن نسبت به کلان شهر مشهد

جاذبه‌های گردشگری منطقه اخلمد

جاذبه‌های گردشگری به میزان جذابیت خود می‌توانند گردشگران را به سوی خود جذب نمایند در این میان جذابیت ساختارمندی این جاذبه‌ها در زمینه جذب گردشگری دارای اهمیت می‌باشد (Gartner, 2002, 354). جاذبه‌های موجود در منطقه اخلمد سبب شده است گردشگری در دره اخلمد در چارچوب الگوی فضایی گردشگری در طبیعت (یا طبیعت‌گردی) شکل گیرد. به گونه‌ای که این منطقه با دارا بودن جاذبه‌های مختلف طبیعی به صورت یک منطقه منحصر به فرد گردشگری جلوه کند. براساس نتایج به دست آمده از سنجش نگرش گردشگران، دره اخلمد به لحاظ نزدیکی به کلان‌شهر مشهد در قالب سفرهای یک روزه آخر هفته به صورت یک جاذبه گردشگری پیرامون شهری از قابلیت زیادی جهت جذب گردشگران برخوردار است. به طور خلاصه و اجمالی جاذبه‌های گردشگری منطقه اخلمد به شرح زیر می‌باشد:

رودخانه اخلمد (اخلومد): رودخانه اخلمد از ارتفاعات بینالود واقع در جنوب غرب دشت مشهد از کوه‌های داش بلاغ، مرغزار و درگاه شروع می‌شود. منشأ اصلی این رودخانه چشمه کارستی اخلمد است. دبی این چشمه حدود ۲۰۰ لیتر در ثانیه می‌باشد (ولایتی، ۱۳۷۰، ۶۰). حوضه آبریز آن ۱۳۰ کیلومتر مربع و طول آن از چشمه تا محل آبادی دهنه اخلمد ۱۲ کیلومتر است. جهت رودخانه از جنوب غرب به طرف شمال شرق می‌باشد (باغبان‌قله، ۱۳۸۳، ۱۰۲).

آبشار: یکی از زیباترین جاذبه‌های گردشگری در دره اخلمد آبشارهای آن می‌باشد که از یک سو ناشی از چشمه‌های پرآبی هستند که در حوضه آبریز اخلمد وجود دارند و از دیگر سو وابسته به ساختار ژئومورفولوژیک دره‌ای این منطقه است. این آبشارها یکی از سیمای مورفوهیدرولوژیکی مهم و برهم‌زننده نیم‌رخ تعادلی طول رودخانه اخلمد می‌باشند که در امتداد دره اصلی اخلمد مشهود است. تعداد این آبشارها در سطح حوضه بیش از ۱۰ مورد است که اغلب آنها در محدوده جنوب و جنوب غرب حوزه واقع شده است.

ژئومورفولوژی: ویژگی‌های ژئومورفولوژیکی این منطقه جاذبه‌های خاصی را برای بعضی از گونه‌های گردشگری به وجود آورده است. منطقه اخلمد به طور کلی در یک منطقه کوهستانی و مرتفع قرار گرفته است. وجود دیواره‌های سخت و قله‌های بلند در این

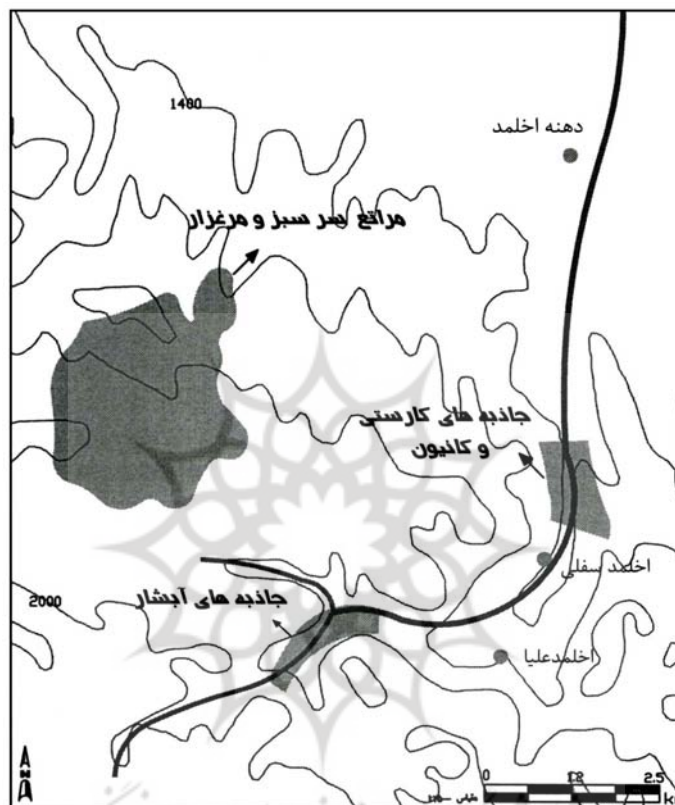
منطقه همواره مورد توجه کوه‌نوردان و صخره‌نوردان داخلی و خارجی قرار گرفته است. از این رو گردشگری ورزشی یکی از گونه‌های گردشگری در این منطقه می‌باشد.

درهٔ اخلمد: این دره از نظر سنگ‌شناسی از آهک زخیم لایه و توده‌ای به رنگ روشن، آهک دولومیتی متخلخل و دولومیت تشکیل شده است (درویش‌زاده و محمدی، ۱۳۷۶، ۱۸۱۷). این وضعیت به همراه شرایط کارستیفیکاسیون حاکم بر آن، سبب شده است دیواره‌های دره، مملو از دیواره‌ها و مسیرهای کوتاه با انواع و اقسام درجه سختی و شیب‌های متفاوت باشد. از این رو از نقاط منحصر به فرد ایران جهت سنگ‌نوردی می‌باشد (باغبان قله، ۱۳۸۳، ۱۳۳).

غارها: در منطقه اخلمد تعداد ۶ غار وجود دارد که در فواصل مختلف از هم قرار گرفته‌اند. بیشتر این غارها فاقد آب بوده و با توجه به ویژگی‌های کارستی خاص خود می‌تواند جاذب گردشگران باشد.

به طور کلی از معرفی جاذبه‌های درهٔ اخلمد چنین برمی‌آید که در این منطقه بیشتر از همه مناظر، اشکال و چشم‌اندازهای زیبای ژئومورفولوژیکی و کارستی جاذب گردشگران است. مجموع پدیده‌های کارستی که به عنوان نمادی از تکامل ژئومورفولوژیک کارست در درهٔ اخلمد بیان گردید علاوه بر اینکه چشم‌اندازهای زیبا و بی‌نظیر آن نگاه هر مسافر و گردشگری را می‌نوازد، به عنوان نمونه‌ای تپیک از دره‌های کانیونی و اشکال کارستی می‌تواند مقصد سفرهای علمی و آموزشی نیز قرار گیرد. به مجموع جاذبه‌های یاد شده در خصوص گردشگری درهٔ اخلمد می‌توان پوشش گیاهی آن به ویژه در محل چشمه‌های کارستی را نیز افزود. این پوشش گیاهی در تبعیت از مسیر جریان آب به شکل نواری از بالا به پایین در طول دیواره دره به ویژه در اطراف آبشار کشیده شده است و مناظر بسیار زیبا و روح‌نوازی را ایجاد کرده است. به این ترتیب قابلیت‌های گردشگری در درهٔ اخلمد اعم از اشکال کارستی، آبشارها، مسیر رودخانه، دیواره‌های آهکی سر به فلک کشیده، دره‌های کانیونی و باریک، پوشش گیاهی و غیره، در نزدیکی کلان شهر مشهد در مقیاسی محلی و منطقه‌ای می‌تواند به عنوان الگویی از گردشگری در طبیعت (یا طبیعت‌گردی) جاذب شهروندانی باشد که تعطیلات آخر هفته خود را با سفر به این منطقه به دور از آلودگی‌های صوتی، آلودگی هوا، مسافت‌های دور درون شهری و آمد و شدهای طولانی بگذرانند و در این مکان زیبا و کم‌نظیر طبیعی در پیرامون محل

زندگی خویش به آرامش و بهداشت روانی دست یابند. اما مناظر زیبای طبیعی در دره اخلمد در حدی است که قابلیت جذب گردشگران در مقیاس ملی و بین‌المللی را نیز داراست که احتساب این مهم سیاست‌گذاری‌های گردشگری را می‌طلبد.

نقشه ۲ جاذبه‌های گردشگری منطقه اخلمد

زیرساخت‌های گردشگری در منطقه اخلمد

زیرساخت‌های گردشگری از جمله عناصر دیگری است که در رابطه با ساختار گردشگری در یک مکان حائز اهمیت است. این عناصر نقش مهمی در قابل استفاده کردن خدمات و امکانات مورد نیاز گردشگری دارند (سازمان جهانی گردشگری، ۱۳۷۹، ۱۵). در رابطه با زیرساخت‌های گردشگری در منطقه مورد مطالعه بررسی راه‌های دسترسی در اولویت قرار می‌گیرد. راه‌های دسترسی و حمل و نقل مرتبط با آن، جزء مهمی از یک سیستم گردشگری در یک مکان به حساب می‌آیند. این جزء از سیستم گردشگری

پیرامون سنجش قابلیت گردشگری در یک مکان، کیفیت سفر و چگونگی دستیابی به جاذبه‌های گردشگری موجود در آن مکان را شکل می‌دهند. در این زمینه سه شاخص برآورد شده است.

- اولین شاخص، ضریب فشردگی می‌باشد که از طریق فرمول زیر محاسبه می‌شود (سقای، ۱۳۸۲، ۱۷۷):

$$Pr = \frac{L}{3(P-2)}$$

در این فرمول L نشان‌دهنده تعداد راه‌های موجود در هر مکان می‌باشد و p تعداد روستاهایی که راه‌های ارتباطی به آن منتهی می‌شود را نشان می‌دهد. این ضریب هر چه به یک نزدیکتر باشد نشان از درصد گردشگرپذیری بالاتری دارد. این ضریب در دره اخلمد معادل ۰/۶۶ محاسبه گردیده است.

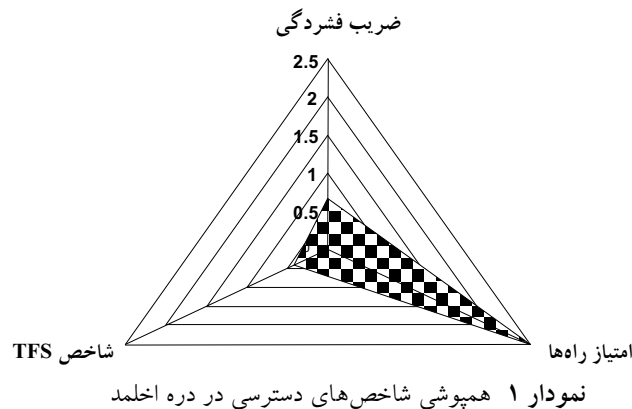
- دومین شاخص در زمینه راه‌های دسترسی امتیاز دهی به راه‌های ارتباطی می‌باشد (حسین‌زاده دلیر، ۱۳۸۰). به علت وجود راه آسفالتی و خاکی امتیاز راه‌ها در این منطقه معادل ۲/۵ است.

- سومین شاخص ضریب TFS در زمینه وسایل حمل و نقل می‌باشد که به وسیله فرمول زیر محاسبه می‌گردد:

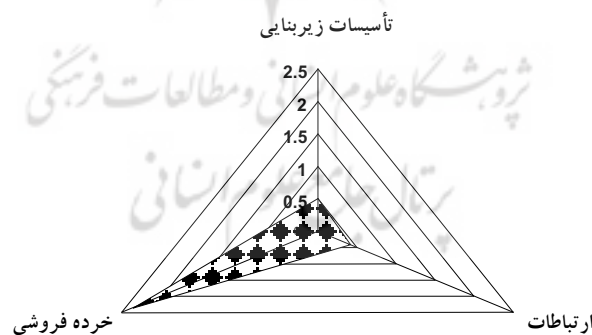
$$TFS = \frac{N(100)}{P}$$

در این فرمول N تعداد خدمات مورد سنجش و P تعداد ساکنان محلی می‌باشد. شاخص TFS بعد از اندازه‌گیری نشان‌دهنده رتبه یا امتیاز آن مکان نسبت به دیگر مکان‌های مورد سنجش می‌باشد و امتیاز براساس تعداد مکان‌ها به هر مکان تعلق می‌گیرد (Smith, 1989, 209-207). این ضریب برای منطقه اخلمد پیرامون وسایل نقلیه معادل ۰/۴۲ برآورد شده است.

بر این مبنا با محاسبه سه شاخص فوق‌الذکر سعی بر آن است تا درصد همپوشی این شاخص‌ها مشخص گردد. نمودار ۱ نشان‌دهنده این همپوشی می‌باشد. همپوشی عمده این سه شاخص در پیرامون ۰/۵ دارای برجستگی خاص است و این از همپوشی ایده‌آل کامل، بسیار فاصله دارد. از این رو درک این نکته بسیار ساده خواهد بود که در زمینه دسترسی به جاذبه‌های این منطقه راه‌های حمل و نقل دچار معضلات بسیاری است.

شاخص TFS علاوه بر آنکه در سنجش قابلیت‌های حمل و نقل در یک مکان گردشگری به کار می‌رود، می‌تواند در زمینه سنجش سایر خدمات زیربنایی گردشگری نیز مورد استفاده قرار گیرد (سقایی، ۱۳۸۲، ۱۱۵). در این راستا شاخص‌های مدنظر شامل شاخص زیربنایی در برگیرنده تعداد روستاهای دارای آب و برق، شاخص ارتباطات در برگیرنده پست، تلفن و دسترسی به مطبوعات و شاخص خرده‌فروشی‌ها به عنوان یکی از خدمات تجاری در دره اخلمد می‌باشد. شاخص TFS به دست آمده برای منطقه اخلمد در زمینه تأسیسات زیربنایی ۰/۵۰، در زمینه ارتباطات ۰/۴۲، و برای شاخص خدمات تجاری ۲/۳۸ است. براساس شاخص‌های به دست آمده مقدار همپوشی این سه شاخص در نمودار ۲ نشان داده شده است.

با توجه به درصد همپوشی این سه شاخص، کمبودها و نارسایی‌ها خصوصاً در زمینه تأسیسات زیربنایی و ارتباطات مشخص می‌شود. هرچند در این نمودار، جهت همپوشی به سمت خرده‌فروشی‌ها یعنی خدمات تجاری مربوط به گردشگری میل می‌کند ولی

این مقدار شاخص TFS در زمینه پاسخگویی به گردشگران، به خصوص در فصل گردشگرپذیری دارای توانمندی ضعیفی می‌باشد که با توجه به فراوانی گردشگری، این خدمات در زمینه خدمات تجاری باید مقدار بیشتری را نشان دهد. این در حالی است که شاخص‌های دیگر به هیچ‌وجه قابلیت و زمینه‌های توسعه گردشگری را فراهم نمی‌آورند.

بررسی عوامل مؤثر در ساماندهی

در شکل‌گیری جریان گردشگری در یک مکان عوامل بسیاری تأثیرگذار می‌باشند. در رابطه با ساماندهی گردشگری در منطقه مورد مطالعه در بهینه‌سازی جریان گردشگری چند عامل به عنوان عوامل مؤثر در رابطه با گردشگران از طریق پرسشنامه مورد بررسی قرار گرفت. در راستای ساماندهی گردشگری هدف از این کار تعیین تفاوت بین آنچه گردشگران می‌خواهند و آنچه که در مکان موجود است، می‌باشد (Taylor, 1980, 54) تا با شناخت این تفاوت‌ها بتوان به متعادل‌سازی جریان عرضه و تقاضا به عنوان کلید اصلی توسعه گردشگری در یک مکان پرداخت. از این رو در رابطه با گردشگران عوامل زیر در زمینه گردشگری در منطقه مورد مطالعه مورد بررسی قرار گرفت:

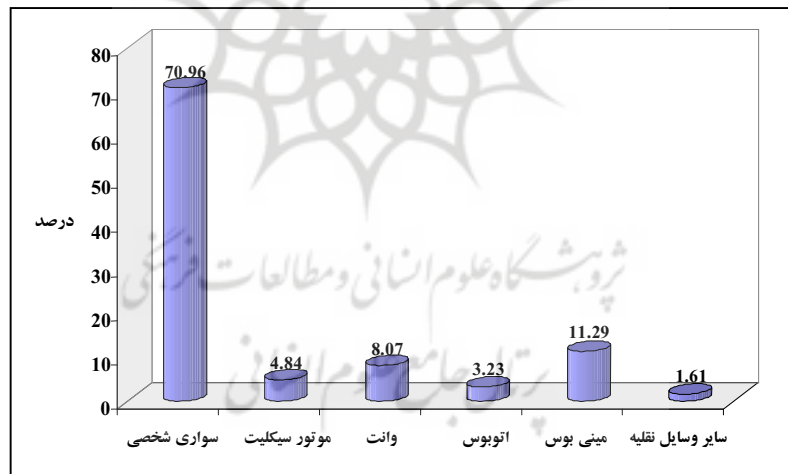
دسترسی: در حال حاضر شهر مشهد از طریق جاده دو بانده که به طرف شهرهای شمالی کشیده شده است با دره اخلمد ارتباط برقرار می‌کند. یعنی فاصله شهر مشهد تا ابتدای جاده اخلمد حدود ۵۰ کیلومتر است فاصله جاده فرعی که جهت شمال شرق- جنوب غرب دارد تا ابتدای ورودی دره حدود ۱۵ کیلومتر است که آسفالت شده است. از ابتدای دره تا روستای اخلمد علیا که آخرین حد تردد وسایل نقلیه است حدود ۷ کیلومتر است. وضعیت این سه قطعه جاده برای دسترسی گردشگرانی که از مشهد عازم اخلمد هستند مناسب نیست و هر قطعه مسایل و مشکلات خاص خود را دارد. قطعه اصلی به طول حدود ۵۰ کیلومتر همان جاده اصلی به شمال کشور است که تعداد زیادی خودروهای سنگین در این جاده در حال تردد است و در روزهای جمعه به ویژه بعد از ظهرهای جمعه این جاده فوق‌العاده شلوغ و خطرناک است. این خطر بیشتر متوجه آن طیف از مسافرینی است که با وسایل نقلیه کندرو نظیر موتورسیکلت و وانت مسافرت می‌کنند.

قطعه دوم جاده فرعی است به طول ۱۵ کیلومتر که عمدتاً از میان مزارع عبور می‌کند این جاده تا اواخر دهه ۱۳۸۰ شنی بود و تردد تعداد زیادی وسایل نقلیه در روزهای تعطیل مشکلات فراوانی را برای مسافرین به وجود می‌آورد. علاوه بر این گرد و

خاک فراوان ناشی از تردد خودروها باعث آلودگی‌های زیست‌محیطی می‌گردد. این جاده در اواخر دهه ۸۰ آسفالت گردید. این جاده در حد یک جاده روستایی است و برای ارتباط روستاییان با مراکز شهری مشکل خاصی ندارد اما برای تردد تعداد زیادی وسیله نقلیه در یک روز تعطیل از ایمنی لازم برخوردار نیست. ایجاد امنیت در این جاده مستلزم عریض نمودن و نصب تابلوهای ایمنی می‌باشد.

قطعه سوم به طول ۷ کیلومتر در داخل دره امتداد پیدا کرده است. قسمت عمده این جاده به دلیل اینکه از بستر رودخانه عبور می‌کند تردد را در طول سال به ویژه در مواقع بارندگی با مشکل مواجه می‌کند. گاهی این جاده به دلیل آب گرفتگی مسدود می‌شود.

تحقیقات نشان می‌دهد در زمینه وسیله سفر سواری شخصی با حدود ۷۰/۹۶ درصد نقش اصلی را در جابجایی گردشگران به منطقه مورد مطالعه دارد. بعد از سواری شخصی مینی‌بوس با نزدیک به ۱۲ درصد و وانت ۸/۵ درصد از درجه اهمیت بالاتری برخوردار هستند. اتوبوس با ۳/۴ کمترین نقش را در جابجایی گردشگران دارد. نمودار ۳ نشان دهنده نتایج این تحقیقات می‌باشد.

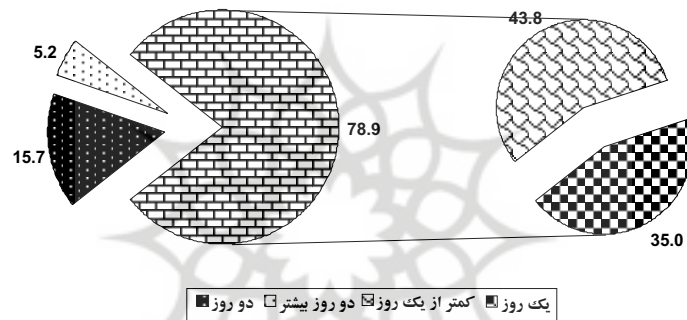

نمودار ۳ انواع وسایل نقلیه مورد استفاده گردشگران در سفر به دره اخلمد

با توجه به آمار ارائه شده، سیستم جامع حمل و نقل در دره اخلمد باید متناسب با وسایل نقلیه‌ای باشد که برای جابجایی مسافرین و گردشگران در این دره تردد می‌کنند که نقش اصلی را در حال حاضر سواری شخصی دارد. برای دسترسی اقشار کم درآمد و

محروم باید وسایل نقلیه عمومی نظیر مینی‌بوس و اتوبوس مورد توجه قرار گیرد تا در آینده امکان دسترسی تعداد زیادتری از این قشر جامعه به منطقه بیلاقی اخلمد فراهم شود.

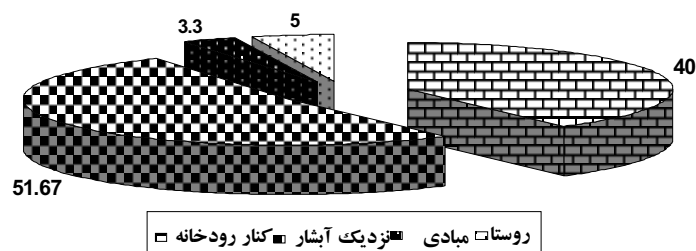
خدمات اقامتی: طول مدت اقامت پارامتر مهمی در تأثیرات اقتصادی گردشگری در یک مکان می‌باشد. هرچه طول مدت اقامت زیادتر باشد، هزینه‌های گردشگری افزایش می‌یابد. در نتیجه سود گردشگری نیز برای ساکنان محلی افزایش می‌یابد. نتایج به دست آمده نشان می‌دهد از نظر مدت زمان اقامت در دره اخلمد ۷۸/۹۳ درصد گردشگران یک روز و کمتر از یک روز، ۱۵/۷۸ دو روز و ۵/۲۶ درصد بیش از دو روز اقامت داشته‌اند (نمودار ۴).

نمودار ۴ طول مدت اقامت گردشگران در دره اخلمد

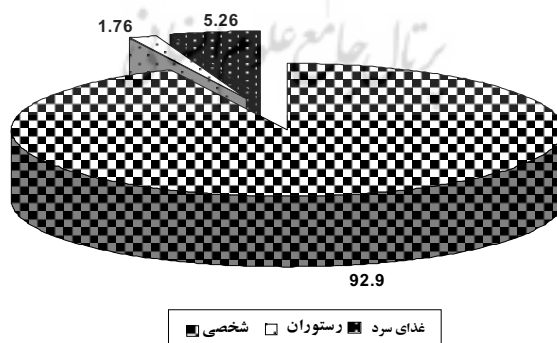
نتایج نشان می‌دهد مدت اقامت در گردشگری پیرامون شهری و سفر ساکنان کلان‌شهر مشهد به دره اخلمد کوتاه و کمتر از یک روز می‌باشد. کمبود امکانات اقامتی و دیگر امکانات رفاهی در طول دره اخلمد یکی از علل کوتاهی سفر می‌باشد. شناسایی مکان‌های اقامت گردشگران در دره اخلمد، می‌تواند در شناسایی مکان بهینه برای عرضه خدمات و تأسیس امکانات مورد نیاز مفید واقع شود. از این رو از گردشگران درباره مکان اقامت آنها سؤال شد. طبق نتایج به دست آمده ۴۰ درصد گردشگران در سفر به دره اخلمد مکان اقامت خود را کنار رودخانه، ۵۱/۶۷ درصد نزدیک آبشار، ۳/۳۳ درصد مبادی ورودی و ۵ درصد روستای اخلمد انتخاب می‌کنند. نمودار ۵ نشان‌دهنده نتایج به دست آمده می‌باشد. با توجه به درصد بالای گردشگرانی که کنار رودخانه و نزدیک آبشار (بیش از ۹۰ درصد) جهت اقامت برمی‌گزینند، می‌توان به

اهمیت بالای جاذبه‌های طبیعی گردشگری به ویژه آبشار دره اخلمد پی برد. از این رو مکان مهم برای کنشگری گردشگری در این دو نقطه می‌باشد.

نمودار ۵ مکان اقامت گردشگران در دره اخلمد

خدمات پذیرایی: خدمات پذیرایی رکنی اصلی در خدمات یک مکان گردشگری می‌باشد. گردشگران برای تهیه غذای خود در هر مکان گردشگری به خدمات ساکنان (میزبان) در این زمینه نیازمندند. از دیگر سو این نیازمندی گردشگران موجب شکل‌گیری مشاغل و کسب درآمد برای ساکنان محلی می‌شود. در این زمینه در پرسش از گردشگران در خصوص اینکه غذای خود را چگونه تهیه می‌کنند ۹۲/۹۸ درصد آنها اذعان داشته‌اند که غذا و مایحتاج خوراکی خود را از منزل شخصی خود به همراه می‌آورند، ۱/۷۶ درصد در رستوران غذا می‌خورند و ۵/۲۶ درصد غذای سرد تهیه می‌کنند. در این میان هیچ یک از گردشگران گزینه قهوه‌خانه و اغذیه و ساندویچ فروشی را انتخاب نکرده‌اند. لذا مشخص می‌شود این مکان در زمینه خدمات‌دهی غذا به گردشگران ضعیف عمل نموده است. به گونه‌ای که در این زمینه درآمدی نصیب ساکنان محلی نمی‌شود.

نمودار ۶ چگونگی تهیه غذای مورد نیاز از سوی گردشگران در طول مدت اقامت در دره اخلمد

هرچند نباید فراموش کرد ویژگی سفرهای پیرامون شهری و کمتر از یک روز نیز برای تهیه غذا بیشتر متکی به خود می‌باشند ولی در این میان با اخذ راهکارهایی می‌توان گردشگران را به تهیه غذا از این مکان راغب نمود.

خدمات تجاری: خدمات تجاری در برگیرنده مراکز فروش و برآورد نیازهای گردشگران در زمینه خرید کالاها و اجناسی است که در رابطه با سفر و یا به عنوان یادبودی از سفر فراهم می‌آید. در این زمینه وجود مراکز فروش صنایع دستی همراه با دیگر کالاهای مورد نیاز و ارایه آنها در کیفیتی بالا می‌تواند علاوه بر ایجاد درآمد تبلیغاتی باشد که جامعه گردشگری را رونق بخشد. به همراه بردن سوغات و خرید یکی از بخش‌های مهم گردشگری هر منطقه را شامل می‌شود، در بسیاری موارد رضایت مسافر در هر سفری با خرید، کامل خواهد گردید. گردشگران با خرید صنایع دستی، عکس‌ها، پوسترها و نظیر اینها در یک مقصد خاطرات خود را پس از بازگشت، احیا می‌کنند. لذا برای ایجاد درآمد و اشتغال باید سعی شود که صنایع دستی و دیگر موارد مورد نیاز گردشگران برای خرید، شناسایی و در بهترین و مناسب‌ترین شکل به گردشگران عرضه شود. در این میان خدمات تجاری در دره اخلمد تنها به ارایه کالاهای مورد نیاز گردشگران محدود شده است. این خدمات در برگیرنده مغازه‌ها و خرده‌فروشی‌های جزء در مسیر دره می‌باشد که در عرضه کالاهای مورد نیاز گردشگران از قبیل نوشابه، تخمه و سایر مواد خوراکی نقش مهمی را بر عهده دارند. در مشاهدات میدانی تعداد خدمات تجاری برآورد شده است (جدول ۱).

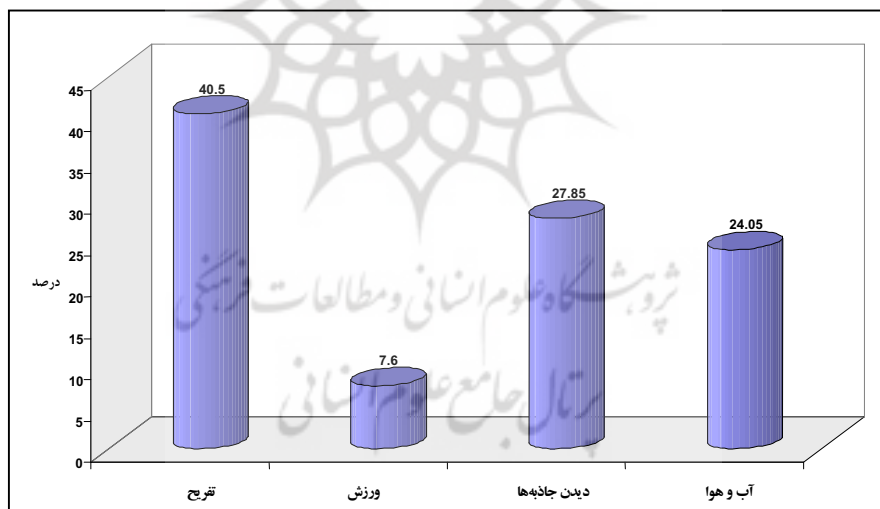
جدول ۱ تعداد و درصد خدمات تجاری ارایه شده در دره اخلمد در فصل گردشگری

نوع خدمات	بقالی	بقالی - قصابی	ساندویچی	خرده فروشی	جمع
فراوانی	۱۴	۲	۱	۱۱	۲۸
درصد	۵۰	۷/۱۵	۳/۵۷	۳۹/۲۸	۱۰۰

در رابطه با خدمات ارایه شده در فصل گردشگری به دست آوردن ضریب TFS دارای اهمیت فراوانی است. ضریب فوق در منطقه در رابطه با ساکنان محلی محاسبه گردید که عدد ۱/۸۲ به دست آمد. ضریب به دست آمده چون بالاتر از عدد یک است نشان‌دهنده ظرفیت خدمات بیشتر از ساکنان محلی می‌باشد. این امر توجیه‌کننده افزایش

این خدمات در راستای عرضه به گردشگران به خصوص در طی فصل گردشگرپذیری می‌باشد. از سوی دیگر این ضریب در رابطه با تعداد گردشگران (در این طرح تعداد گردشگران در یک روز) محاسبه شد، که عدد ۰/۴۰ به دست آمد. از آنجا که این ضریب در رابطه با گردشگران پایین‌تر از ۰/۵۰ می‌باشد نشان از کمبود این‌گونه از خدمات در رابطه با تعداد گردشگران دارد.

انگیزه‌ها و جاذبه‌ها: انگیزه یکی از اصلی‌ترین عوامل میل به سفر در گردشگری است. به گونه‌ای که بنیان سفر بر انگیزه آن استوار می‌باشد. این خود در ویژگی سفر به یک مکان گردشگری پارامتر اساسی برای تحلیل محسوب می‌شود. بر اساس نتایج به دست آمده که در نمودار ۷ نشان داده شده است، بالاترین درصد در زمینه انگیزه سفر به دره اخلمد تفریح با ۴۰/۵ درصد می‌باشد. بعد از آن دیدن جاذبه‌ها با ۲۷/۸۵ درصد قرار دارد. استفاده از آب و هوای مطلوب منطقه به عنوان انگیزه سفر با ۲۴/۹۵ درصد در مرتبه بعدی قرار می‌گیرد و ورزش به عنوان یک انگیزه با ۷/۵۰ درصد در آخر قرار دارد.

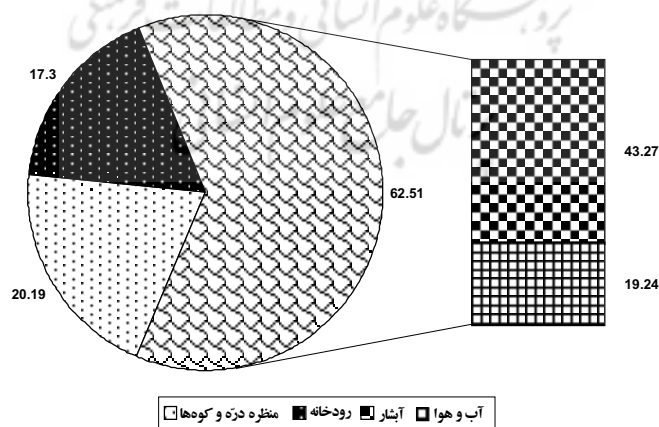

نمودار ۷ درصد انگیزه‌های سفر به دره اخلمد

انگیزه تفریح که بالاترین درصد را به خود اختصاص داده است نشان از میل به گذران اوقات فراغت با لذت در یک تفریح‌گاه پیرامون کلان شهری دارد. اکثر سفرهای خانوادگی به این منظور به خصوص در ایام آخر هفته انجام می‌گیرد. علاوه بر آن بالا

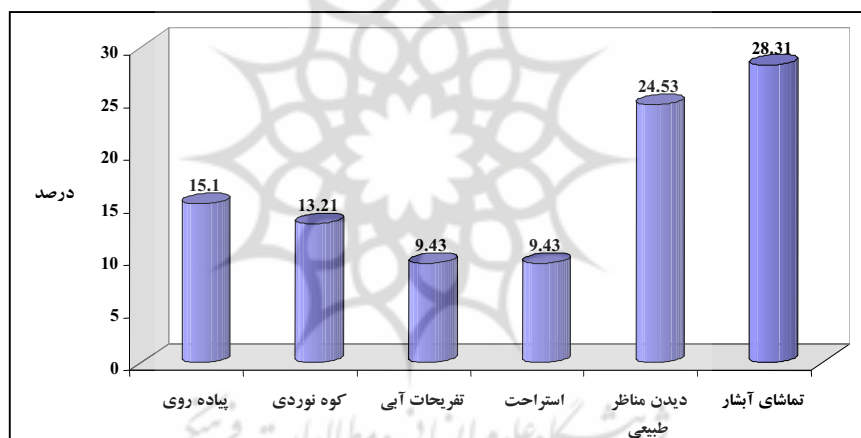
بودن این انگیزه برای سفر نشان‌دهنده گردشگری در مقیاس کوچک یا تفریح در هوای آزاد است که بیشتر مختص طبقات متوسط و متوسط به پایین شهری می‌باشد. در این میان استفاده از آب و هوای مطلوب و بازدید از جاذبه‌ها همچون آبشار در همین راستا قرار می‌گیرند. اکثر خانواده‌های شهری طبقات فوق‌الذکر در میل به گذران اوقات فراغت و فرار از ازدحام شهری چنین سفرهایی را با انگیزه‌های فوق ترجیح می‌دهند. انگیزه ورزش به علت مستعد بودن منطقه برای ورزش‌های خاص متعلق به دسته‌های خاصی از گردشگری ورزشی می‌باشد که بیشتر در زمینه سنگ‌نوردی یا کوه‌نوردی جلوه می‌کند.

اما جاذبه‌ها، گردشگران در طول مدت اقامت خود در یک مکان از جاذبه‌های موجود دیدن می‌کنند که این خود انگیزه سفر را باز می‌شناساند. شناختن جاذبه‌هایی که بیشتر مورد بازدید قرار می‌گیرند یا بالاترین درصد انگیزه سفر را شکل می‌دهند در ترسیم خطوط توسعه گردشگری در یک مکان دارای اهمیت می‌باشد. بر اساس نتایج به دست آمده، ۲۰/۱۹ درصد گردشگران در پاسخ سؤال اینکه کدام یک از جاذبه‌های دره اخلمد را ترجیح می‌دهند و جذابیت بیشتری برای آنها دارد، منظره دره اخلمد و کوه‌های اطراف آن را جاذبه مورد علاقه خود اعلام کرده‌اند. ۱۷/۳۰ درصد گردشگران چشم‌انداز زیبای رودخانه را نسبت به مناظر دیگر ارجحیت داده‌اند، ۴۳/۲۷ درصد آبشار را زیباترین و دیدنی‌ترین چشم‌انداز طبیعی می‌دانستند و بالاخره ۱۹/۲۴ درصد بیشترین مزیت سفر به دره اخلمد را در استفاده از آب و هوای سالم و پاک آن می‌دیدند.

نمودار ۸ درصد جاذبه‌های مورد علاقه گردشگران در دره اخلمد

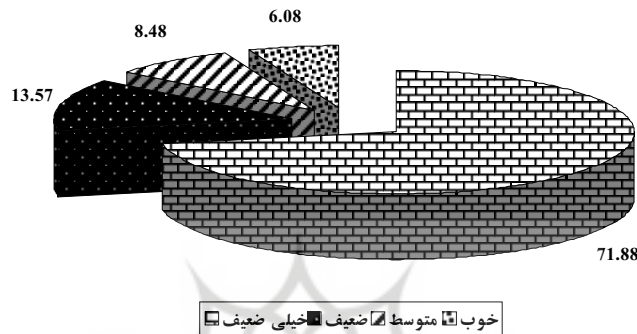
خدمات جنبی: گردشگران در طول اقامت در یک مکان گردشگری علاوه بر بازدید از جاذبه‌ها، تفریحات دیگری را نیز انجام می‌دهند که یا در رابطه با جاذبه‌ها است یا در محیط انجام آن امکان‌پذیر باشد یا امکانات آن مهیا می‌باشد. این گونه از فراهم کردن بستری برای تفریحات در چارچوب خدمات جنبی گردشگری قرار می‌گیرد. در چارچوب بررسی انجام شده در دره اخلمد تفریحات مورد علاقه گردشگران بررسی شد که نتایج آن در نمودار ۹ نشان داده شده است. براساس نتایج به دست آمده، ۱۵/۱ درصد گردشگران پیاده‌روی را به عنوان تفریح مورد علاقه خود برگزیده‌اند، ۱۳/۲۱ درصد کوه‌نوردی را انتخاب کرده‌اند، تفریحات آبی و استراحت با ۹/۴۳ درصد انتخاب بعدی گردشگران بوده است. دیدن مناظر طبیعی و تماشای آبشار به ترتیب با ۲۴/۵۳ درصد و ۲۸/۳۱ درصد انتخاب بعدی گردشگران بوده است.

نمودار ۹ تفریحات مورد علاقه گردشگران در دره اخلمد

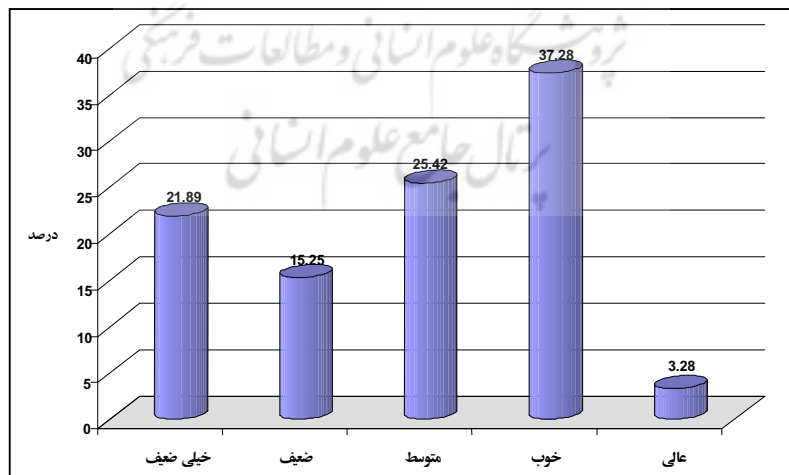
در رابطه با دیگر خدمات جنبی می‌توان از فضای پارکینگ و سرویس‌های بهداشتی نام برد. در بررسی‌های انجام شده هر یک از این دو پارامتر مورد ارزیابی قرار گرفتند. شاید یکی از بارزترین مشکلات موجود در زمینه گردشگری در دره اخلمد کمبود سرویس‌های بهداشتی در این مکان است. مشاهدات میدانی به واقع این امر را تأیید می‌کند. از این رو در این زمینه نظر گردشگران مورد پرسش قرار گرفت تا علاوه بر مشاهدات میدانی، این بررسی نیز بتواند مورد استناد قرار گیرد. نمودار ۱۰ نشان دهنده نتایج این بررسی می‌باشد. در سنجش نگرش گردشگران ۸۵/۴۵ درصد گردشگران

وضعیت سرویس بهداشتی در دره اخلمد را ضعیف و بسیار ضعیف ارزیابی کرده‌اند و ۱۴/۵۵ درصد آن را خوب و متوسط دانسته‌اند. هیچ یک از گردشگران این عامل را عالی ارزیابی نکرده‌اند. در این مورد مشاهدات میدانی وضعیت بسیار بد سرویس‌های بهداشتی موجود و کمبود امکانات بهداشتی آن کاملاً بر ارزیابی ضعیف گردشگران از وضعیت سرویس‌های بهداشتی صحنه می‌گذارد.

نمودار ۱۰ سنجش نگرش گردشگران پیرامون سرویس‌های بهداشتی موجود در دره اخلمد

مسایل ترافیکی از جمله مشکلات موجود در هر مکان گردشگری می‌باشد که نقش مهمی در زمینه تجربه گردشگری دارا می‌باشد. در دره اخلمد مسأله پارکینگ از جمله با اهمیت‌ترین مشکلات ترافیکی این مکان برآورد گردید. از این رو در این زمینه نظر گردشگران مورد پرسش قرار گرفت تا ارزیابی خود را از وضعیت موجود بیان دارند. نتایج به دست آمده از این ارزیابی در نمودار ۱۱ نمایش داده شده است.

نمودار ۱۱ سنجش نگرش گردشگران پیرامون پارکینگ در دره اخلمد

براساس نتایج به دست آمده، ۳۷/۱۴ درصد گردشگران وضعیت پارکینگ در ورودی دره اخلمد را ضعیف و خیلی ضعیف ارزیابی کرده‌اند؛ ۲۵/۴۲ درصد متوسط و ۴۰/۵۶ درصد وضعیت پارکینگ و کافی بودن آنها را خوب و عالی ارزیابی کرده‌اند. بنابراین نبود پارکینگ کافی برای پارک اتومبیل گردشگران یکی دیگر از کمبودهای اساسی در جهت توسعه گردشگری دره اخلمد است.

به طور کلی در رابطه با بررسی عوامل ساماندهی گردشگری در دره اخلمد بر اساس داده‌های به دست آمده می‌توان گفت که، در کل دره اخلمد از رهگذر جاذبه‌های طبیعی و شرایط آب و هوایی و میکروکلیمای خاص خود قابلیت و پتانسیل بالایی برای گردشگرپذیری دارد. وقوف گردشگران به همین قابلیت‌ها عامل اصلی جذب آنها به این منطقه می‌باشد. علیرغم وجود حداقل امکانات و تسهیلات زیربنایی جهت پذیرش گردشگر در حال حاضر تعداد قابل ملاحظه‌ای از ساکنان کلان شهر مشهد و دیگر شهرهای اطراف برای گذران اوقات فراغت به این منطقه سفر می‌کنند. ولی آنچه در قالب کمبودهای موجود از نقطه نظر گردشگران قابل تأمل است؛ نبود امکانات کافی در زمینه راه‌های رسیدن به دره اخلمد، امکانات اقامتی، آب آشامیدنی، کیفیت غذا و نوشیدنی، سرویس بهداشتی، پاکیزگی محیط، قیمت‌ها، برخورد مردم محلی، برخورد فروشندگان و کمبود پارکینگ می‌باشد که قدر مسلم هدف اصلی توسعه گردشگری در این منطقه را در برنامه‌های آتی معطوف به شناسایی این کمبودها و رفع چالش‌های موجود می‌کند.

نتیجه‌گیری

رویکرد به ساماندهی گردشگری در دره اخلمد نشان از بازیپوستگی بیان اجزاء مختلف یک سیستم گردشگری دارد. این سیستم گردشگری در بازخوردهای مثبت و منفی خود، تأثیرات بسیاری را در یک چارچوب کلی پیرامون محیط، گردشگر و میزبان سبب گردیده است. این در حالی است که جریان گردشگری در این منطقه بدون برنامه‌ریزی و دخالت نهادها و سازمان‌های دولتی یا محلی شکل گرفته است. جریان گردشگری در این منطقه در طی سی سال در راستای نیازمندی‌های ساکنان کلان شهر مشهد پیرامون گذران اوقات فراغت و بر بنیان خواست آنها پدیدار گشته است. از این رو برنامه‌ریزی در زمینه ساماندهی گردشگری در این منطقه در وهله اول نیازمند مطالعه این ساختار شکل گرفته است. در این میان در زمینه بررسی توسعه گردشگری در دره اخلمد

در سه وجه گردشگر، محیط و دولت تطبیق‌پذیری دو وجه با هم یعنی گردشگر با محیط؛ راهبرد لازم را برای توسعه گردشگری در پیرامون چگونگی عملکرد دولت یا مسئولان محلی برای توسعه گردشگری فراهم می‌آورد. این خود ضروری می‌سازد که در زمینه ساماندهی گردشگری در این منطقه اقدامات لازم برای رفع کمبودها و نواقص وضع موجود از سوی مسئولان محلی در جهت بهینه‌سازی جریان گردشگری صورت گیرد. هرچند در شکل‌گیری جریان گردشگری در این منطقه تنها رویکرد و خواست مردمی به خصوص ساکنان شهر مشهد وجود داشته است ولی اکنون که این منطقه به عنوان یک تفرجگاه پیرامون کلان‌شهر مشهد شناخته می‌شود ضرورت دخالت مسئولان محلی برای ساماندهی به خوبی آشکار گردیده است. در این راستا با تطبیق داده‌های محیطی و بررسی وضعیت ساکنان محلی همراه با سنجش نگرش آنها، چگونگی ساماندهی گردشگری در دره اخلمد را از سوی مسئولان محلی یا دولت مشخص می‌سازد.

در رابطه با گردشگران، آنچه در قالب کمبودهای موجود از نقطه‌نظر گردشگران قابل تأمل است؛ نبود امکانات کافی در زمینه راه‌های رسیدن به دره اخلمد، امکانات اقامتی، آب آشامیدنی، کیفیت غذا و نوشیدنی، سرویس بهداشتی، پاکیزگی محیط، قیمت‌ها، برخورد مردم محلی، برخورد فروشندگان و کمبود پارکینگ می‌باشد که قدر مسلم هدف اصلی توسعه گردشگری در این منطقه را در برنامه‌های آتی معطوف به شناسایی این کمبودها و رفع چالش‌های موجود می‌کند.

در پیرامون محیط، بر مبنای معرفی جاذبه‌های دره اخلمد چنین بر می‌آید که در این منطقه بیشتر از همه مناظر، اشکال و چشم‌اندازهای زیبای ژئومورفولوژیکی و کارستی جاذب گردشگران است. مجموع پدیده‌های کارستی که به عنوان نمادی از تکامل ژئومورفولوژیک کارست در دره اخلمد بیان گردید علاوه بر اینکه چشم‌اندازهای زیبا و بی‌نظیر آن نگاه هر مسافر و گردشگری را می‌نوازد به لحاظ ویژگی‌های کم‌نظیرش - که تقریباً در کل ایران کمتر یافت می‌شود- و به عنوان نمونه‌ای تپیک از دره‌های کانیونی و اشکل کارستی می‌تواند مقصد سفرهای علمی و آموزشی نیز قرار گیرد. این در حالی است که به مجموع جاذبه‌های یاد شده در باب گردشگری دره اخلمد می‌توان پوشش گیاهی آن به ویژه در محل چشمه‌های کارستی را نیز اضافه کرد که در تبعیت از مسیر جریان آب به شکل نواری از بالا به پایین در طول دیواره‌ی دره به ویژه در اطراف آبشار آن کشیده شده و مناظر بسیار زیبا و روح‌نوازی را ایجاد کرده‌اند.

به این ترتیب قابلیت‌های گردشگری در درهٔ اخلمد اعم از اشکال کارستی، آبشارها، مسیر رودخانه دیواره‌های آهکی سر به فلک کشیده، دره‌های کانیونی و باریک، پوشش گیاهی و غیره، در نزدیکی کلان شهر مشهد در مقیاسی محلی و منطقه‌ای می‌تواند به عنوان الگوی از گردشگری در طبیعت (یا طبیعت‌گردی) جاذب شهروندانی باشد که حداقل تعطیلات آخر هفته خود را با سفر به این منطقه به دور از آلودگی‌های صوتی، آلودگی هوا، مسافت‌های دور درون شهری و آمد و شدهای طولانی بگذرانند و با گذران اوقات فراغت خود در این مکان زیبا و کم‌نظیر طبیعی در پیرامون محل زندگی خویش به آرامش و بهداشت روانی دست یابند. اما مناظر زیبای طبیعی در درهٔ اخلمد در حدی است که قابلیت جذب گردشگران در مقیاس ملی و بین‌المللی را نیز داراست که قدر مسلم احتساب این مهم در سیاستگذاری‌های یکی گردشگری را می‌طلبد.

در پیرامون میزبان، یعنی ساکنان محلی درهٔ اخلمد، بررسی‌های به عمل آمده نشان از آن دارد که کشاورزی دارای درصد کمی از تأثیرگذاری در زمینه اقتصاد روستایی می‌باشد و دیگر بخش‌ها نیز در این رابطه قرار می‌گیرند و تنها گردشگری است که توانسته زمینه‌هایی را برای پویایی اقتصاد روستایی فراهم آورد. در زمینه سنجش نگرش ساکنان محلی در پیرامون گردشگری نشان از آن دارد که به‌طور کلی از مجموع پاسخ‌هایی که ساکنین محل به سؤالات ده‌گانه داده‌اند این نتیجه حاصل می‌شود که اکثریت مردم اخلمد به این باور رسیده‌اند که جریان گردشگر می‌تواند تا حدود زیادی نقش مثبتی در زندگی آینده آنها داشته باشد و این آمادگی را در آنها به ویژه جوانان به وجود آورده که به صورت فعال در طرح ساماندهی گردشگری به اشکال مختلف مشارکت داشته باشند.

در یک جمع‌بندی کلی در راستای مطالعات انجام شده، پیشنهادات توسعه گردشگری می‌تواند در برگیرنده دو بعد باشد از یک سو پیشنهاداتی در برگیرنده ساماندهی گردشگری در این منطقه بوده که راهکارهای کوتاه مدت را در برمی‌گیرد و بعد دیگر پیشنهادات معطوف به توسعه گردشگری بر بنیان پایداری است که به افقی با زمانی بیشتر نظر دارد. امید است که در راستای مطالعات عمیق‌تر راهکارهای معطوف به توسعه پایدار گردشگری بازشناخته شود.

پی‌نوشت‌ها

۱. این مقاله خلاصه‌ای از طرح "راهکارهای ساماندهی و توسعه گردشگری در منطقه اخلمد"

می‌باشد که از سوی دانشگاه پیام نور به عنوان کارفرما و مشاوره علی اصغر کدیور به عنوان مجری و همکاری مهدی سقایی انجام گرفته است.

۲. این گونه از گردشگری، گردشگری یک‌روزه (بازدیدکنندگان یک‌روزه)، گردشگری کوتاه‌مدت و گردشگری آخر هفته نیز نامیده می‌شود.

۳. تفریح در هوای آزاد اصطلاحی در رابطه با لزوم تجدید قوا و آسایش می‌باشد که دمی آسودن از محیط مصنوع و مدرن حاصل از فشار گشتل تکنولوژی را بیان می‌دارد.

منابع و مأخذ

۱. باغیان قله، لیلیا (۱۳۸۳)؛ مطالعه زیرساخت‌های ژئومرفولوژیکی حوضه آبریز کشف‌رود از دیدگاه اکوتوریسم (مطالعه موردی منطقه اخلمد)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت معلم سبزوار.
۲. پاپلی‌یزدی، محمدحسین و مهدی سقایی (۱۳۸۲)؛ گردشگری و تبارشناسی، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره ۶۸.
۳. پاپلی‌یزدی، محمدحسین و مهدی سقایی (۱۳۸۱)؛ سنت و مدرنیته (بازخوانی یک مقاله)، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره ۶۶-۶۵.
۴. جوان، جعفر و مهدی سقایی (۱۳۸۲)؛ توان‌های محیط طبیعی ایران و بهره‌وری گردشگری، مجله علوم جغرافیایی، دانشگاه تربیت معلم، شماره ۱.
۵. جوان، جعفر و مهدی سقایی (۱۳۸۳)؛ نقش گردشگری روستایی در توسعه منطقه‌ای، مجله جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای، دانشگاه فردوسی مشهد، شماره ۲.
۶. جوان، جعفر و مهدی سقایی (۱۳۸۲)؛ گردشگری روستایی و توسعه، مجموعه مقالات سمینار بررسی سیاست‌ها و برنامه‌های توسعه جهانگردی در جمهوری اسلامی ایران، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران.
۷. حسین‌زاده دلیر، کریم (۱۳۸۰)؛ برنامه‌ریزی ناحیه‌ای در ایران، انتشارات سمت.
۸. خاکسار، علی (۱۳۸۲)؛ نقش برنامه‌ریزی در توسعه گردشگری پایدار، مجموعه مقالات بررسی سیاست‌ها و برنامه توسعه جهانگردی در جمهوری اسلامی ایران دانشگاه علامه طباطبائی.
۹. داس ویل، راجر، ترجمه محمد اعرابی و داود ایزدی (۱۳۷۸)؛ مدیریت جهانگردی، دفتر پژوهش‌های فرهنگی، اول.
۱۰. سازمان جهانی جهانگردی، ترجمه بهرام رنجبریان و محمد زاهدی (۱۳۷۹)؛ برنامه‌ریزی توریسم در سطح ملی و منطقه‌ای، انتشارات دانشگاه اصفهان، اول.
۱۱. سقایی، مهدی (۱۳۸۲)؛ بررسی قابلیت‌های گردشگری روستایی در ایران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه فردوسی مشهد.
۱۲. مافی، عزت‌الله و سقایی، مهدی (۱۳۸۳)؛ مدلی ترکیبی برای توسعه فضایی گردشگری روستایی، مجله جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای، شماره ۳.
۱۳. ولایتی، سعدالله، توسلی، سعید (۱۳۷۰)؛ منابع و مسایل آب استان خراسان، انتشارات آستان قدس رضوی، چاپ اول.

14. Law, Christopher M: (2002); **Urban Tourism**, Continuum.

15. Gunn, Clare . A (2002); **Tourism planning**, Routledge.

16. Taylor, G.D (1980); **How To Match Piant With Demend** , A.Matrix for Marketiong Tourism Mangement , I (1) March

17. Boume,L.S (1999); **Designing A Metropolitan Region: The Lessons and Lost Opportunitecs of The Toronto Experience** [http:World Bank / WBI /Urban and City Management/libraay](http://World Bank / WBI /Urban and City Management/libraay).

18. Cartner,William (2002); **Tourism Development**,VNB.

19. Busby,Graham and Samantha Rendle (2000); **Transition From Tourism on Farm to Farm Tourism**, Tourism Management, Vol.21.

20. Smith ,Stephen L.J.(1998); **Tourism Analysis**, A handbook, Harlow, Longman.